

Japonya’dan, Tokyo’dan internete bağlanan, Brezilya’daki bir şirketin eposta adresini kendi adresi olarak gösteren ve kendini “Sina” olarak adlandıran bir dostumuz, Aklın Kuşku Hali’nin internet sayfasına yorum yazmış. Yorum şöyle:

Ben bu işlerden hiçbir şey anlayamadım, anlayamıyorum ve herhalde anlayamayacağım. 1938 Atatürk’ün ölümüne kadar herşey iyi. Ondan sonra sürekli dibe doğru bir hareket. Ne oldu? Nasıl oldu da böyle oldu? Sorumlu kim? Şüphesiz hepimiz. Memleketi soyan soyana. Sorumlu kim? Hepimiz. Bu idarecileri başa kim getiriyor? Biz, hepimiz. Ülke yönetimine gelip de nevaleyi düzmeyen, cebi doldurmayan, yandaşını kayırmayan, akrabalarını zengin etmeyen kaldı mı? Hayır. Sorumlu kim? Hepimiz. Sorumlulukları sürekli başkalarının sırtına atma felsefesi ne kadar doğru? Bir-iki çuval kömüre, tencere-tabağa, üç-beş kuruş paraya, kahrolası bir-iki dünyalığa, aslında ne kadar değerli olduğunu bilmediğimiz oylarımızı verenler biz değil miyiz? Niçin şikayet ediyoruz? Benim memurum işini bilir , sattımsa ben sattım ne olmuş , Kadayıfın üstü kızardı, sıra altında diyenleri biz seçmedik mi? Vatan millet sakarya diyerek sokağa dökülen, ama devleti perişan edenleri biz seçmedik mi? Seçim öncesi (verdikleri sözleri tutmayacaklarını bildiğimiz halde) mangalda kül bırakmayan ama iş başına gelince bütün söylediklerini unutanları biz seçmedik mi? Deniz Baykalları, Recep Tayyip Erdoğanları, Kemal Kılıçdaroğullarını, Devlet Bahçelileri, Demirelleri, Erbakanları, Özalları, Çillerleri, Yılmazları, (Her kimse) biz seçip memleketin başına oturtmadık mı? Ne demiş atalarımız, akılsız başın cezasını ayaklar çeker Mimareyi çalan kılıfını hazırlar Ne demiş J.P.Sartre: Her insan yaptığından sorumludur. Sorumluluk tamamen sizindir.

(Metnin içinde Türkçe harflerin yerinde iki basamaklı on altılı sayı sisteminde bir sayı yazıyordu; düzeltiltim. Ancak ilk tümcede geçen “al”in yerine geçecek harfi bulamadım.)

Önce mantıktan başlarsak, bir toplulukta topluluktaki insanlardan bir bölümünün yaptığı topluluktaki herkesi bağlar mı? Yani bir ailede babanın yaptığını, aynı aileden olduğu için kızı da yapmış sayılır mı? Bazılarımızın yaptığı mantıken hepimizin yaptığı olmaz.

Bir düşün, insanların tek tek kendi tercihleriyle davranması yeterliyse, ayrıca topluluk

tercihine baş vurmaya ne gerek var? Topluluk tercihi tek tek insanların tercihiyle ortaya çıkmadığı durumlarda oylama anlamlıdır. Örneğin, bir firmada çalışan işçiler yönetimle tek tek sözleşme yaptıklarında, pazarlık güçleri düşük olduğundan genellikle kabul edebilecekleri en düşük ücret ve en masrafsız koşullarda anlaşma sağlanır. Halbuki, toplu olarak yönetimle pazarlığa oturduklarında, birliklerinin güçlülüğüne bağlı olarak en düşük ücretle ekonomik olarak uygulanabilir en yüksek ücret arasında bir ücreti, alt sınırı en masrafsız koşullar, üst sınırı ekonomik olarak uygulanabilir olan en iyi koşullar olan koşullar kümesinden koşulları elde edebilirler. Tek tek pazarlık ve toplu pazarlık durumlarının karşılaştırılmasında ortaya çıktığı üzere tek tek tercihler yerine toplu tercihlerle hareket etmek herkesin tercihidir. Toplu tercihlerin nasıl belirleneceği bu gibi durumlarda anlam kazanır.

Toplu sözleşmenin, yönetimle işçilerin hepsinin bir odada toplanıp herkesin fikrini belirtmesi ve onayının alınması yöntemiyle yapılması pratik değildir. Fiilen işçiler bir temsilci seçer ve bu temsilci yönetimle görüşür. Bu durumda da temsilcinin lehine diğerlerinin aleyhine bir sonuç çıkması kuvvetle muhtemeldir. 12 Eylül sonrası yürürlüğe konulan yasalara toplu kararlar ilgili temsilcinin tercihlerinin topluluğu ve topluluktaki tek tek herkesi bağladığı uygunsuz koşullar titizlikle konmuştur.

Diyelim ki koşullar farklıdır ve temsilci anlaşmayı kabul etmeden önce -yalıtılmış seçmenler üzerinden yapılan her türlü bilinçli ya da bilinçsiz sapmaya açık anketlerle değil- herkesin fikirlerini serbestçe dile getirebildiği bir ortamda tartışmaya açıp onaylatıyor. Bu durumda da toplu tercihle ilgili bir çok sorun var. Örneğin, işçilerden bir bölümü Cuma namazında serbest olup namaza gitmek istiyorlar. Yönetim böyle bir serbestliği sağlamaktansa çalışma yerine mescid yapıyor; cuma namazını kılmak isteyenlerin, abdestini alıp namazını kılıp hemen işlerinin başına dönmesine onay veriyor ama namaz kılmayanların işlerini kesintisiz sürdürmeleri koşuluyla. Namaz kılacak olanlar bunu kabul ederken, diğerlerinin kabul etmesi gerekmez. Bu durum toplu pazarlıkta işçilerin pazarlık gücünü kırar. Başka konularda ödünler istendiğinde namaz kılan işçiler bu haklarının ellerinden alınacağı gizli ya da açık tehdidiyle direnç gösteremez; çünkü bu hak konusunda diğerlerinin desteği yoktur,

birlik bozulmuştur. Bundan dolayı ki, ta en baştan Cuma namazı için değil, Cuma günleri namaz vaktine denk gelecek biçimde herkes için geçerli genel bir tenefüs için pazarlık yapmaları daha uygundu; muhtemel ki o durumda, namaza gitmeyenlerden bazıları da -işten kaytarmak isteyenlerden farklı biçimde gönüllü olarak- namaza başlar, yalnızca iş yerinde işçilerin birliği güçlenmekle kalmaz, bir de camideki imanlı topluluk genişlerdi.

Uzatmayayım, “Deniz Baykalları, Recep Tayyip Erdoğanları, Kemal Kılıçdaroğullarını, Devlet Bahçelileri, Demirelleri, Erbakanları, Özalları, Çillerleri, Yılmazları” seçme sürecinin faili sandık başına gidip onlara oy verenler bile değildir. Üstelik bunların yaptıklarının sonuçları, denetim mekanizmaları gerektiğinde oluşmuş olsa, oluşmuş olan denetim mekanizmaları gerektiği gibi çalışmış olsa çok farklı olurdu. Ayrıca, yasal sorumluluktan kurtulmak için “-lar”/“-ler” eklenmiş olduğunu düşünsem de böyle ifade etmek yerindedir çünkü onlar gibi çokça vardır; biri gider diğeri gelir, sonuç değişmez. Bu tür akıl yürütmeler yer yer retorik başarılar gösterse de nihayetinde yararsızdır. Temel eksikliğimiz, birlik olmanın her bakımdan tek tek herkesin çıkarına olduğunun yaygın biçimde kavranamamasıdır.

Her akıl hiç yoktan iyidir ama aklın kendi sınırlarının ötesine geçmesi, aklın genişlemesi, o aklın içinde kalarak mümkün değildir. Okuyanın aklını genişletmeye yarayan Aklın Kuşku Hali’ni yazarken böyle bir riskin farkındaydım. Kuşkuyu aklının bir hali olarak hissetmeyenler, her ne kadar yeni bir şeyler arıyormuş gibi okusalar da, okurken ve sonrasında “Böyle biliyorum.” dediği şeyleri onaylatmaya bunu sağlamayan herşeyi hatalı kabul etmeye eğilimlidirler. Bir yandan kuşkuyu aklın haline dönüştürürken, diğer yandan ancak bu hal sayesinde genişleyebilecek olan akli geliştirmeye çalışmak, kısa dönemde başarılı olmayabilir; zaman ve yinelemeyi gerektirebilir.

Kuşku halinde genişleyen bir akılla, yukarıda alıntılanan yoruma, yaygın biçimde bilenenlerin ötesinde bir şey eklemekten bakıldığında söz kendisinin tersini söylüyor. 1918-1938 dönemini Atatürk Dönemi olarak adlandırmak tehlikelidir. Bu dönem ortaya çıkan sonuçlarda Gazi’den başka kişiler ya da daha genel olarak başka faktörler de etkili olmuştur. Her ne kadar onun yaptıkları baskın olsa da, ona karşın gerçekleştirilenler az

değildir. Döneme Atatürk Dönemi dendiğinde o dönem ona karşın yapılan ve onaylamadığı şeylerin sorumluluğu da Gazi’nin üzerindeymiş gibi görünür.

Hoş “Atatürk Dönemi” ifadesi metanimi olarak alınsa bile sorunlar bitmiyor. Alıntılanan sözlere göre Atatürk Dönemi Gazi’nin ölümüyle birlikte birden ortadan kalkmıştır. Sanki o dönemde yapılanların köksüz olduğu gibi bir izlenim doğuyor. Halbuki, o dönemde yapılanlardan köklü sonuçlar doğmuştur ve Atatürk fikrinde birleşen bu olumlu gelişmeler varlığını bugün de sürdürüyor; bundan sonra da sürdürmemesi için herhangi makul bir neden gözükmüyor. Başarılı olmuştur. Onları ortadan kaldırmak isteyenlerin yaptıkları bu durumu yalnızca onaylıyor. O dönemde yapılanlardan kopya çekmek ve yarım yamalak taklitlerini yapmaktan ileriye bir şey yapamadılar, yapamazlar da.

Oğlum küçükken, bir şeyi yemek istemediğinde “Özgür iradenle bunu yiyeceksin!” derdim; pek etkili olmazdı. İstemediği bir şeyi “Özgür iradenle bunu yiyeceksin!” emrinden sonra yediğini varsayarsak ve kayıtlara böyle geçirirsek özgür iradesiyle seçim yapmış olur mu? Demokrasi, liyakatla seçimin buluşturulmasıdır. Seçimlerden önce, layık olmayan temsilci adaylarının ve her nasılsa temsilci olmuşların saptanması ve elenmesi demokrasinin en temel gereğidir. Türkiye’de cumhuriyet yerleşmiştir. Sorun demokrasinin oluşturulamamış olmasıdır.

Oylama toplu tercihlerin ortaya çıkması için yeterli bir mekanizma değildir. En temel sorunu Tutukluların İkilemi denilen durumun söz konusu olmasıdır. İnsan, diğer herkesin uygun topluluk tercihini gözetmeden tercih bildireceğini varsayarsa topluluk tercihlerinin ortaya çıkması için en uygun olanı seçmez. Bu koşullarda ortaya çıkan sonuç genellikle ehvenişer bile değildir; ehveni kalmaz. Oylamayla ilgili sorunlar bununla sınırlı değildir. Oylamanın demokratik sonuca yakınsaması için karmaşık denetim mekanizmalarının oluşmuş olması gerekir; öyle ki demokrasi için özsel olan oylama değil bu denetim mekanizmalarıdır. Temsilcilerin seçilmeden önce ve seçildikten sonra her yaptıklarının, halk tarafından yönetimden tamamen bağımsız organlar aracılığıyla denetlenmesi gerekir. Denetim süreçlerine ya da bunu sağlayacak organlara karşı çıkmak, onları yıpratmak,

etkisizleştirmek ya da ortadan kaldırmak, demokratik olmayan uygulamalar yapmak isteyen demokrasi karşıtı temsilcilerin işidir.

İyi de kim demokrasiyi oluşturacak? Bu tek tek insanların ya da örgütlerin yapabileceği bir şey değil. Demokrasi mücadelesinin tam olarak belirlenmiş tutarlı bir modeli yoktur; bir arayıştır. Ancak bu, insanın her kafasına eseni yapması demek değildir; mücadele tam da böyle insanın kafasında esene kapılmamasını gerektirir.

İnsanlar demokrasi mücadelesine tek tek ya da örgütlü olarak katılabilirler. Verdikleri katkıların sonucu ussal olarak belirli değildir, pratikte ortaya çıkar; yani bazen boşa gidebilir. Yine ussal bir zorunluluk olmamasına karşın pratikte örgütlü eylemlerin tek tek insanların yaptıklarından daha etkili olduğu ortaya çıkıyor. TGB gibi gençlik örgütlenmelerinden Milli Anayasa Forumu gibi informel ulusal örgütlenmelere kadar (irili ufaklı bir çok örgütlenme var, bunları örnek olarak yazıyorum, yoksa diğerlerinden ayrı bir önem atfetmiyorum) her alanda demokrasi mücadelesi veren örgütlerimiz ortaya çıkmıştır ve ayrı ayrı ya da birleşerek yaptıklarının, kısmi ve dönemsel başarılar getireceğini bekleyebiliriz.

Kalıcı demokratik sonuçlarsa topluluğun kültürel bir dönüşüm yaşamasına bağlıdır. Aklın Kuşku Hali, bir yanıyla da, sürekli akışı gerektiren böyle bir kültürel dönüşüme bir damla katkı vermek için yazıldı. Okur, kuşku delikleri açmak için çuvaldızı yazılanlara ne sıklıkla gerekiyorsa batırabilir, ancak kendi görüşünde de iğne ucu kadar bile olsa kuşku delikleri bulunması yararlıdır. Örneğin, “oyun değerli” olması durumu pek de benimsenebilecek bir durum değildir.

Değer, zihnimizde bir im ya da madde ya da süreçlerdeki tözsellik değildir. Ne zihnidir ne de maddi. İnsanlar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan ödünler ile gerçeklik kazanır. Oylamaya dayalı seçimlerde ödün söz konusuysa seçmen kendi tercihini çarpık yansıtıyor demektir. Oy değerliyse seçimden çıkan sonucun demokratik olmasını beklememek gerekir. Makul hata payını ihmal ederek söylersem, oy değerliyse seçim demokratik değildir. Değersiz davranışın

olanaksız olduğu yönündeki katı iktisadi akıl aşıldığında rahatlıkla görülür ki, iktisadi olmayan siyasal davranış olanaklı olmanın ötesinde gözlemlenen bir olgudur ve sağlanması yalnızca tek tek kendi davranışlarına bağlı olmamakla birlikte iyi tanımlanmış topluluk çıkarı her zaman ve her yerde insanlar için tek tek kendi iktisadi çıkarlarına yeğdir.

Aklın Kuşku Hali anlamlıdır. Acizane kanaatim odur ki varolan akılla anlamak için değil, anlayışı ya da daha genel olarak akli genişletmek için okunmalıdır; ta ki genişleyen akılla anlayıp yetersiz bulana kadar.